

Rahvakoolid pärast Põhjasõda

LEMBIT ANDRESEN,
pedagoogikakandidaat

Eesti rahva ajaloos oli Põhjasõjal suur tähtsus. Venemaa ja Rootsi kokkupõrge lõppes viimase kaotusega. 1710. aastal kirjutati alla kapitulatsiooniaktidele Riias, Pärnus ja Tallinnas. Eesti- ja Liivimaa ühendati Venemaaga.

Kapitulatsiooniakti põhjal jäi kehtima senine koolikorraldus. Riias (1710) allakirjutatud lepingu teises punktis deklareeriti: «Sellel otstarbel jäävad, hoitakse alal või seatakse uuesti korda maal ja linnades kirikud ja koolid... selles seisukorras nagu nad kõige rahulikumatel ja parematel aegadel sisse seatud ning ehitatud olnud.» Aasta hiljem kinnitati samad põhimõtted Riias väljaantud koolipatendiga. Nimelt anti 13. detsembril 1711. aastal tsaari nimel ja tema täisvoliniku G. J. Löwenwolde allkirjaga korraldus, milles mõisamanikelt nõuti, «et kogudustes, kus nüüdsel ajal ei ole koolmeistreid, needsinatsed uuesti ametisse pandaks ja et talurahva lapsed saadetak스 jälle kooli».

Neli aastat hiljem anti samasugune korraldus välja ka Eestimaa kubermangus.

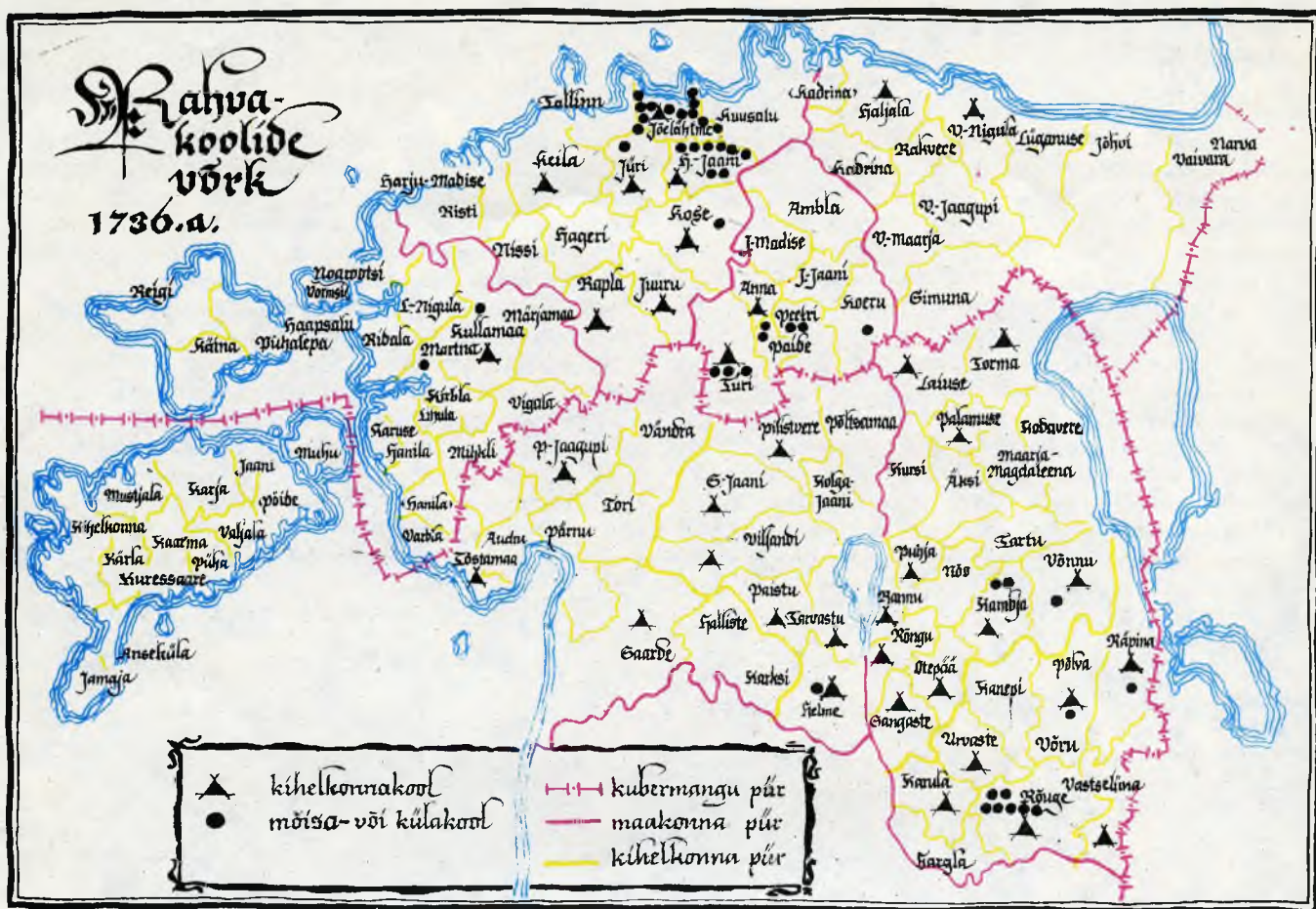
Uusikaupunki rahulepingu sõlmimisega 1721. aastal kinnitati lõplikult Baltimaade õiguskord. Peeter I säilitas aadli kõik varasemad seisuseõigused. Eestimaal ja Liivimaal säilis teistest Venemaa osadest erinev võim ja seadusandlus (nn. Balti erikord), mis tagas rüütelkonnale maa valitsemise õiguse, eriti võimu talurahva üle. Ka rahvahariduse korraldamine allus kubermangu rüütelkonnale.

Keskvõim ei seganud esialgu vahele usuasjadesse ega kirikuga seotud kooliküsimustesse.

1739. aastast alates hakkas luteri usu kirik oma mõju võimu laiendama koolide kaudu. Lastelt nõuti kooliskäimist 7. ja 12. eluaasta vahel. Õppimisest kõrvalhoidvate laste vanemaid ähvardati rahatrahviga. Kodus õppijad pidid kaks nädalat enne lihavõtteid pastori juures «katsumisel» käima. Kellel katekismus, palved ja ettenähtud kirikulaulud selged polnud, pandi sundslikult kihelkonnakooli, kus nad omandasid vajalikud teadmised kirikuõpetaja järelevalve all.

Suurem osa kooliga ja laste õpetamisega seotud kuludest tuli kanda talupoegadel. Uue korralduse põhjal pidi iga pere, kust lapsed koolis käisid, tooma kaks koormat puid ja üks nael küünlaid. Lisatasu vilja ja muude andamite näol määras kirik. Talupoegade kohustuseks jäi ka koolimajade ehitusmaterjali kohalevedamine ja ehitamine.

Õppetöö korraldus sõltus nii küla- kui kihelkonnakoolides kirikuõpetaja (või mõisniku) ettekirjutustest. Koolitöö algas tavaliselt pärast mardipäeva ja lõppes enne lihavõtteid. Külakoolis käidi 1...2 päeva nädalas. Kihelkonnakool asus tavaliselt kodust kaugel, seepärast õõbiti koolimajas ja õppetöö kestis esmaspäevast laupäevani. Nagu vanad dokumendid näitavad, õpiti varavalgest hilisõhtuni, pika aja jooksul väljakujunenud päevarežiimi alusel. Rõpina kihelkonnakoolis õõbisid lapsed koolitoas. Äratus oli 3 tundi enne päikesetõusu. Valgenemiseni pesti, koristati koolituba, valmistati toitu ja söõdi. Koolipäev algas palvetamise ja lauluga. Järgnes lugemistund. Kõigepealt kutsuti ühekaupa koolmeisteri juurde õppetükke ette lugema need, kel veerimine selge. Kui eelmisel päeval ülesantud koolitükid kontrollitud, järgnes individuaalne töö veerijatega. Pärast lugemist võeti läbi katekismust ja õpiti pähe ülesantud tükke.

Päeva teisel poolel pandi edasijõudnud kooris lugema ja algajad kooris veerima. Ohtutundidel harjutati iseisvalt lugemist või veermist.

Algelse metoodika kohaselt pidid lapsed esimesel talvel selgeks saama veermise, teisel (või kolmandal) talvel lugemise.

Niiviisi töötati ka Rõuges, Põlvas, Kambjas ja Võnnus.

Veermise õppimiseks kasutati silbitatud tekstiga aabitsat, sorava lugemise harjutamiseks võimaliku sisuga raamatuid. Enam levinud kooliraamatuks kujunes «Kodu- ja kirikuraamatu» katekismuseosa. (Viimasele liideti hiljem aabits ja Riias ilmus see 1741. aastal pealkirja all «Õnsa Luteri Katekismus, Ehk Laste Oppus»).

Võib arvata, et seal, kus tingimused soodsamad, õpetati andekamatele ka kirjutamist. Suhteliselt paremas seisukorras olid koolid Põhjasõjas vähem kannatada saanud aladel.

Virumaa ja suurem osa Järvamaast olid olnud lahingute tallermaa, suur osa kihelkondade keskusi (Vaivara, Jõhvi, Lüganuse, Viru-Nigula, Haljala) asetses suure sõjatee ääres. 1724. aastal tegutses näiteks Harjumaal 6, Läänemaal 5, Virumaal ja Järvamaal kummaski 2 kooli. Tänu varem juurdunud koduõpetusele ei kadunud lugemisoskus siiski. Näiteks Kullamaa kihelkonna 2422 elanikust oskas 1726. a. lugeda 370, Karusel 978-st 200, Keila kihelkonna 2728 elanikust 307, Harju-Jaanis 1289-st elanikust 111. Halvem oli asi Martna ja Ridala kihelkonnas. Esimeses oskas 1126-st lugeda 20, teises 2002-st 70.

Huvi lugemise vastu soodustas poolilmaliku jutukirjanduse tekkimine. Talurahva lugemisoskuse parane mist näitab ka suurem raamatute levik. Näiteks «Kodu- ja kirikuraamat» ilmus 1721. aastal uues trükis 5000 eksemplaris, seejärel kordustrukina 1723., 1729. ja 1735. aastal, viiekümne aasta kestel 16 trükis kokku 94 000 eksemplari. Huvitava näite võib tuua Hiiumaa noormehest Tõnnis Jacobsohnist. 1734. aastal kirjutas pastor Eberhard Gutsleff Eestimaa kindralkubernerile Tõnise-nimelisest noormehest, kes oli ennast kolm aastat tagasi pakkunud tema juurde teenistusse selleks, et pastoraadis töö kõrval lugemine selgeks õppida. Noormees oli nii andekas, et õppis selgeks ka saksa keele ning kirjutamise gooti ja ladina šriifis. Gutsleff palus kindralkubeneri abi andeka noormehe vabastamiseks pärisorjusest või võimetekohase töökoha leidmiseks linnas. Tõnnis Jacobsohni andekuse tõestamiseks lisati juurde noormehe enda käega kirjutatud saksa- ja ladinakeelne kirjanäidis (joon. 1).

Suhteliselt paremad õppimisvõimalused olid 1730. aastatel Põhja-Eestis Kullamaa, Jõelähtme ja Harju-Jaani kihelkonna lastel. Kullamaale oli 1726. a. ehitatud uus koolimaja. Iga lapse toilitlustamiseks pidid vanemad kooli saatma 2 külimittu¹ linnaseid, 1 külimitu tangu, 1 külimitu herneid ja 1 toobi soola. Head õppimisvõimalused said tuntuks kogu Eestimaal. Poisse saadeti Kullamaale naaberkihelkondadest ja kauge malki. Koolis oli noorukeid isegi Harju- ja Virumaalt. Jõelähtme kihelkonnas töötas 1736. aastal koguni 11

¹ 1 tallinna külimitt = 15,7 l.

Ülejäanud kihelkondade keskustes koolimajad puudusid. Laiusel oli see ära põlenud, Rõngus õpetas kõster oma majas. Mitmes kihelkonnas asuti nendel aastatel alles koolide rajamisele. Rõngus hakati palke vedama, Alatskivil lubati eraldada koolimaa õpetamise

1730. aastatel hakkas koolmeistriamet eralduma
köstri omast ja seega paranes õpetamise kvaliteet. Esi-

Tönnis Jacobsohn
Reval d. 2 Augusti
A^o 1734.

Kogu Lõuna-Eesti kohta tuli 25 kihelkonnakooli (1736) poole tuhande õpilasega ja 13 külakooli paarisaja õpilasega. Rüütelkonna enamik ei tundnud huvi maarahva laste õppimise vastu. Iseloomulikuks tuleb pidada Lihula kihelkonna juhtumit. 1735. aastaks oli

Rahvaõpetuse ümberkorraldamine algas 18. sajandi teisel poolel.